

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто роль товарної біржі як важливої складової інфраструктури аграрного ринку та відповідних біржових інструментів і механізмів, що функціонують на сучасному біржовому ринку. Висвітлено сучасні тенденції розвитку світового біржового ринку та шляхи забезпечення ефективного функціонування українського біржового товарного ринку.

Ключові слова: біржовий ринок; інфраструктура ринку; біржа; біржова угода; попит; пропозиція.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Організований біржовий ринок – сукупність правовідносин, пов'язаних з укладанням та виконанням цивільно-правових договорів, предметом яких є біржові товари, за стандартизованими умовами та реквізитами біржових договорів (контрактів) і правилами біржі.

Біржа – це організація з правами юридичної особи, яка бере участь у формуванні оптового ринку товарів, сировини, продукції, цінних паперів, нерухомості шляхом організації й регулювання біржової торгівлі у формі гласних публічних торгів за встановленими біржею правилами [2, с. 13].

Товарна біржа є організацією, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу й комерційну діяльність, і має за мету надання послуг в укладенні біржових угод, виявленні товарних цін, попиту та пропозицій на товари, вивчення, порадкування й полегшення товарообігу та пов'язаних із ним торговельних операцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням удосконалення механізмів функціонування біржового ринку України присвячено низку наукових праць таких вітчизняних учених-економістів: П. І. Гайдучього, П. Т. Саблука, О. М. Сохацької, Ю. П. Воскобійника, О. М. Шпичака, О. М. Могильного, Г. В. Черевка.

Мета статті. Проаналізувати роль товарної біржі як важливої складової інфраструктури аграрного ринку та відповідних біржових інструментів і механізмів, що функціонують на сучасному біржовому ринку. Уста-

новити сучасні тенденції розвитку світового біржового ринку. Окреслити шляхи забезпечення економічно ефективної роботи біржового аграрного ринку.

Інформаційною базою дослідження стали офіційні дані Держкомстату України, інформаційні матеріали про роботу аграрних та товарних бірж України щодо торгівлі сільськогосподарською продукцією, матеріали Міністерства агропромислового комплексу, аналітичні звіти Національної асоціації бірж України, а також наукові, методичні та літературні джерела.

Виклад основного матеріалу. Як ринок, біржа поєднує мікро- та макрорівні економіки, тобто вільно господарюючих підприємців із виробництвом. Завдяки дії механізму ціноутворення біржа безперервно забезпечує господарюючих суб'єктів інформацією про зміни на ринках, виникнення нових умов обміну, появу нових видів товарів тощо.

Біржі України різноманітні за своєю структурою, складом учасників, правилами біржової торгівлі.

Під час утворення засновники, як правило, не ставили перед собою завдання з концентрації біржового обігу для творення ринкових цін на сировину, капітали та валюту.

Біржі, особливо товарні, засновувалися як біржові посередники [6, с. 14].

Унаслідок відсутності в біржовій сфері державної регуляторної системи й політики біржовий ринок фактично розвивається стихійно, у режимі цілковитої безконтрольності.

Таблиця 1

Кількість діючих бірж за спеціалізацією (на початок року)

Види бірж	Роки								
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Усього	272	296	315	328	331	339	289	234	146
Універсальні	58	60	62	61	61	58	47	38	37
Товарні й товарно-сировинні	170	193	214	228	341	246	214	167	98
Агропро-мислові	20	20	18	18	25	25	14	12	10
Інші	24	23	21	21	20	18	14	12	5

* Розроблено автором на основі [5; 6; 7].

Так, в Україні кількість зареєстрованих бірж у 2012 році сягнула рекордної цифри – 570, значно перевищивши навіть їхню чисельність у світі.

Переважна більшість створених бірж не відповідає критеріям біржового інституту, оскільки вони діють як комерційні фірми, які містять у своєму найменуванні слово «біржа», хоча насправді не мають відношення до загальноприйнятих у світі принципів біржової торгівлі [2, с. 15].

Понад 50 % бірж України зовсім не торгують, відбувається постійний процес реорганізації цих струк-

тур, деякі з них не можуть виконувати функції, властиві класичним біржам. Кількість проведених біржових торгів за п'ять останніх років скоротилася в 6,3 рази, чисельність укладених угод зменшилася в 1,8 рази. Обсяги укладених угод у 2011 році склали лише 55,5 % від обсягів 2005 року [4, с. 21].

Питома вага біржової торгівлі в оптовому товарообігу підприємств оптової торгівлі України складала: 2005 рік – 0,3 %; 2008 рік – 5,3 %; 2009 рік – 5,9 %; 2010 рік – 4,9 %; 2011 рік – 8,5 %; 2012 рік – 10,8 % [5, с. 15].

Таблиця 2

Основні показники діяльності бірж

Показник	2009	2010	2011	2014
Кількість діючих бірж (на кінець року), одиниць	272	339	289	146
Кількість проведених торгів, одиниць	45 071	43 047	7 071	17 100
Кількість укладених угод, одиниць	117 485	87 751	63 631	60 700
Обсяги укладених угод, млн грн	17024,8	51440,6	94420,0	25 700
Середньооблікова чисельність штатних працівників облікового складу біржі, осіб	1 396	983	744	472
Кількість брокерських контор, незалежних брокерів, усього одиниць	2 312	2 439	2 128	1 314

* Розроблено автором на основі [5; 6; 7].

У 2014 році діяльність здійснювали 146 бірж, із них універсальних, товарно-сировинних і товарних – 131 біржа (89,7 % від кількості діючих), агропромислових – 10 та 5 бірж нерухомості (без урахування бірж на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим, м. Севастополь та частини зони антитерористичної операції).

Порівняно з 2013 роком, кількість проведених торгів на біржах зросла вдвічі і становила 17,1 тис. торгів. Для продажу було запропоновано товарів та послуг на 26,6 млрд грн, що на 20,7 % менше, ніж у 2013 році, і укладено 60,7 тис. угод на суму 25,7 млрд грн

(у 2013 році – 52,2 тис. угод на суму 28,8 млрд грн). Середній обсяг одного торгу на біржах України становив 1,5 млн грн проти 3,4 млн грн у 2013 році [7].

Найбільший обсяг угод (51,1 % від загальної вартості укладених угод) було укладено на агропромислових біржах, 26,8 % – на універсальних і 22 % – на товарно-сировинних та товарних біржах.

Біржова торгівля продукцією та товарами впродовж 2014 року представлена в основному спотовим ринком (укладання угод на реальний товар із негайним постачанням). На умовах споту було укладено 65 % усіх біржових угод.

Таблиця 3

Результати діяльності найбільших бірж України у 2014 році

Біржі	Обсяги укладених угод		Кількість укладених угод	Середня вартість укладених угод, тис. грн
	млн. грн	у % до підсумку		
Усього, із них:	25680,4	100,0	60 733	422,8
Аграрна біржа	11769,5	45,8	3 606	3263,9
Українська універсальна біржа	6441,7	25,1	3 865	1666,5
Товарнабіржа «Капітал-контракт»	1441,7	5,5	25	56160,0
Товарнабіржа «Перспектива-коммодіті»	1402,1	5,5	5 550	252,6
Товарнабіржа «Київська агропромислова біржа»	779,2	3,0	14 040	55,5

* Розроблено автором на основі [5; 6; 7].

Коефіцієнт ліквідності укладених угод (співвідношення обсягів укладених угод до обсягів пропозицій) у 2014 році на біржах країни становив 96,5 %. Найліквіднішими були торги, проведені на біржах нерухомості (100 %), універсальних (97,8 %), агропромислових (97,4 %) та товарно-сировинних і товарних біржах (93,1 %).

У структурі укладених біржових угод найбільша частка (54 %) припадала на сільськогосподарську продукцію.

У структурі спотових угод переважну більшість становили угоди з продажу культур зернових, бобових та насіння олійних культур (37,3 %), тварин живих та продукції тваринництва (12 %), лісоматеріалів (8,1 %) та палива (6,2 %). Форвардні контракти

(угоди на реальний товар із відстроченою поставкою) становили 35 % від усіх біржових угод. Найбільшу частку становили угоди на продукцію культур зернових, бобових та насіння олійних культур (63,3 %) та угоди на продаж інших продовольчих товарів (11,8 %).

Порівняно з 2013 роком, обсяги укладених угод із продовольчих товарів зросли в сім разів, операції з нерухомим майном – у чотири рази, тоді як обсяги укладених угод із палива зменшились в 11 разів.

У 2014 році відбулися зміни в структурі вартості укладених угод із продажу продукції культур зернових, бобових та насіння олійних культур.

Так, зменшилась питома вага угод із продажу кукурудзи на 7,6 в. п., яка становила 15,1 %, тоді як збільшилась питома вага угод із продажу ячменю на

7,7 в. п. та насіння ріпаку й кользи на 7 в. п. і становила відповідно 12,3 % та 10,5 % (від загального продажу зазначених культур).

У структурі вартості укладених угод із палива збільшилась частка продажу вугілля кам'яного на 41,5 в. п. і становила 61,1 %, а також пропану й бутану скраплених – на 36,8 в. п. (38,9 %), водночас не здійснювався продаж бензину моторного та нафти сирови.

Біржова діяльність здійснювалась в усіх регіонах України. Найбільша частка біржових угод (90,8 %) припадала на біржі, що діють у чотирьох регіонах України: м. Київ (52,6 %), Полтавській (25,1 %), Рівненській (6,6 %) та Дніпропетровській (6,5 %) областях [7].

Сільгоспвиробник – господарський агент, що найбільше страждає від нерозвиненої структури біржового ринку. Природа його діяльності така, що без механізму біржової торгівлі йому просто неможливо до-

сягти бажаної ефективності. Через це українські сільгоспвиробники сьогодні 20–30 % своїх прибутків витрачають на сплату за послуги трейдерам-гіньовикам [4].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Для економічно ефективної роботи біржового аграрного ринку необхідно:

- затвердити державну програму розвитку біржового товарного ринку на період з 2016 до 2020 року; удосконалити чинне законодавство; створити державний орган з питань регулювання діяльності біржового товарного ринку;
- створити передумови для впровадження строкових біржових контрактів, а також механізмів їх розрахунково-клірингового обслуговування;
- мінімізувати адміністративне втручання з боку держави в діяльність суб'єктів біржового аграрного ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Третяк О. М. Біржовий ринок у контексті глобалізаційних явищ міжнародної економіки / О. М. Третяк // Національний Вісник. – 2010. – № 15. – С. 23–33.
2. Третяк О. М. Інституціональне забезпечення біржового аграрного ринку України / О. М. Третяк // Агроінком: аграр. інформ. наук.-виробн. журн. – 2011. – № 10–12. – С. 12–16.
3. Шарапа О. М. Розвиток біржової торгівлі в аграрній сфері України / О. М. Шарапа // Агроінком: аграр. інформ. наук.-виробн. журн. – 2010. – № 4–6. – С. 18–23.
4. Шибанін В. С. Сучасний стан і напрями активізації та удосконалення біржової діяльності на аграрному ринку [Електронний ресурс] / В. С. Шибанін, І. О. Піюренко. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/2547/13/>.
5. Україна у цифрах у 2012 році. Статистичний збірник. – К. : Держкомстат України, 2013. – 260 с.
6. Оптова і біржова торгівля України 2009–2012 роки: Статистичний збірник. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2014.
7. Біржова торгівля за 2014 р. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Заборовский В. П.,

Подольский государственный аграрно-технический университет, г. Камянець-Подольский, Украина

Современное состояние и перспективы развития биржевой торговли в Украине

Рассмотрена роль товарной биржи как важной составляющей инфраструктуры аграрного рынка и соответствующих биржевых инструментов и механизмов. Освещены современные тенденции развития мирового биржевого рынка и пути обеспечения эффективного функционирования украинского биржевого рынка.

Ключевые слова: биржевой рынок; инфраструктура рынка; биржа; биржевая сделка; спрос; предложение.

Zaborovskiy V. P.,

Podolsky State Agricultural and Technical University, Kamienetz-Podolsk, Ukraine

Current situation and prospects in Ukrainian exchange trading

The role of a commodity exchange, as important making infrastructure of the agrarian market, and a role of corresponding exchange tools and mechanisms which some centuries exist within the limits of the modern exchange market are considered. Modern lines of development of the world exchange market as the essential part of the agrarian market are studied. Some recommendations concerning enhancement of the functioning efficiency the Ukrainian exchange market are suggested.

Keywords: stock market; market infrastructure; exchange; exchange agreements; demand; supply.

Рецензенти: Великий Ю. В., д-р екон. наук, професор;

Яремко Ю. І., д-р екон. наук, професор.